

ISSN (Print) 2616-6895
ISSN (Online) 2663-2497

ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
ИМ. Л.Н. ГУМИЛЕВА

BULLETIN
of L.N. GUMILYOV
EURASIAN NATIONAL
UNIVERSITY

Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУАЗИЯ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы
PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series
Серия ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ

№ 3 (128)/2019

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2019
Nur-Sultan, 2019
Нур-Султан, 2019

Бас редакторы
Молдажанова А. А.
п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (педагогика)	Г.Ж. Менлибекова , п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Бас редактордың орынбасары (психология)	А.Р. Ерментаева , п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Бас редактордың орынбасары (әлеуметтану)	Н.О. Байғабылов , PhD (Қазақстан)

Редакция алқасы

Есенғалиева А. М.	п.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Иванова Г.П.	п.ғ.д. (Ресей)
Исламова З.М.	п.ғ.к., доцент (Ресей)
Кажғалиева А.	докторант (Қазақстан)
Калдыбаева О.В.	PhD (Қазақстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Отар Э. С.	PhD (Қазақстан)
Сейтқазы П.Б.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Сунарчина М.М.	ә.ғ.д., проф. (Ресей)
Толеубекова Р.К.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Уразбаева Г.Т.	п.ғ.д., доцент (Қазақстан)
Хан Н.Н.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	ә.ғ.д., проф. (Түркия)
Шайхисламов Р.Б.	ә.ғ.д., проф. (Ресей)
Шалғынбаева Қ.Қ.	п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Жауапты хатишы, компьютерде беттеген: Ә. С. Жұматаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген. 27.03.18 ж. № 17001-
Ж -тіркеу куәлігімен тіркелген.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 35 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500
(ішкі 31432)

© **Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті**

Editor-in-Chief
Doctor of Pedagogical Sciences,
Prof.(Kazakhstan)
A.A. Moldazhanova

Deputy Editor-in-Chief (pedagogy) **G.Zh.Menlibekova**, Doctor of Pedagogical Sciences,
Prof. (Kazakhstan)
Deputy Editor-in-Chief (psychology) **A.R. Yermentayeva**, Doctor of Psychological Sciences,
Prof. (Kazakhstan)
Deputy Editor-in-Chief (sociology) **N.O. Baigabylov**, PhD in Sociology (Kazakhstan)

Editorial board

Esengalieva A. M.	Can. of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Ivanova G.P.	Doctor of Pedagogical Sciences (Russia)
Islamova Z.M.	Can. of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof. (Russia)
Kazhgaliyeva A.	Doctoral Candidate (Kazakhstan)
Kaldybayeva O.V.	PhD (Kazakhstan)
Koleva I.	Dr. (Bulgaria)
Otar E.S.	PhD (Kazakhstan)
Seytkazy P.B.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Sunarchina M.M.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Toleubekova R.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Urazbayeva G.T.	Doctor of Pedagogical Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Khan N.N.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)
Hayati Tufekcioglu	Doctor of Sociology, Prof. (Turkey)
Shaikhislamov R.B.	Doctor of Sociology, Prof. (Russia)
Shalgynbayeva K.K.	Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

Editorial address:2, Satpayev str., of.408, Nur-Sultan, Kazakhstan, 010008
L.N.Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Responsible secretary, computer layout: A.S.Zhumatayeva

Bulletin of L.N.Gumilyov Eurasian National University PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan.

Registration certificate No. 17001-Ж from 27.03.18

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 35 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31432)

© **L.N.Gumilyov Eurasian National University**

Главный редактор
д.п.н., профессор
А. А. Молдажанова (Казахстан)

Зам. главного редактора (педагогика)	Г.Ж. Менлибекова , д.п.н., проф. (Казахстан)
Зам. главного редактора (психология)	А.Р. Ерментаева , д.пс. наук, проф. (Казахстан)
Зам. главного редактора (социология)	Н.О. Байгабылов , PhD (Казахстан)

Редакционная коллегия

Есенгалиева А. М.	к.п.н., доцент (Казахстан)
Иванова Г.П.	д.п.н. (Россия)
Исламова З.М.	к.п.н., доцент (Россия)
Кажгалиева А.	докторант (Казахстан)
Калдыбаева О.В.	PhD (Казахстан)
Колева И.	докт. (Болгария)
Отар Э. С.	PhD Казахстан
Сейтказы П.Б.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Сунарчина М.М.	д.с.н., проф. (Россия)
Толубекова Р.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Уразбаева Г.Т.	д.п.н., доцент (Казахстан)
Хан Н.Н.	д.п.н., проф. (Казахстан)
Хаяти Тюфекчиоглу	д.с.н., проф. (Турция)
Шайхисламов Р.Б.	д.с.н., проф. (Россия)
Шалгынбаева К.К.	д.п.н., проф. (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 408,
Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева
Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31432)
E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка: А. С. Жуматаева

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева.

Серия: ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ.

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № 17001-Ж от 27.03.18 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 35 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31432)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

<i>Абишев Н.А., Кабылова М.С.</i> Жоғары мектепте тіл мамандықтары мұғалімдерін оқу-тәрбие үдерісінде өзара іс-әрекет етуге психологиялық-педагогикалық даярлау	8
<i>Асылбекова М.П., Абибулаева А.Б., Аймағамбетова Р.Х.</i> Әлеуметтік жетімдіктің профилактикасы: қазақстандық аспект	15
<i>Березнова Е.В., Абдиркенова А.К.</i> Медиабілім мазмұнын қалыптастыру шарттары	25
<i>Жантасова Ж.З., Тлебалдинова А.С., Нугуманова А.Б., Жұртпаева А.Ә., Қайдарова М.А.</i> Балалардың ауызша және жазбаша сөйлеу тілін түзетуге арналған бағдарламалық жасақтама әзірлеу	32
<i>Жиентаева Б.Ж.</i> Ересектерге қосымша білім берудің ерекшеліктері	42
<i>Жолдасбекова С.А., Парманқұлова П.Ж.</i> Педагогтарды инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жасауға даярлау мәселелері	49
<i>Қударова Н.А., Тулекова Г.М.</i> Жоғары оқу орнындағы студенттердің көшбасшылық қасиеттерін ұлттық сипатта өркендетудің амалдары мен жолдары	55
<i>Қунтубаева Д.К.</i> Инновациялық білім берудегі оқыту технологияларының маңызы	64
<i>Оразалиева Р.Б.</i> Тәуелсіз Қазақстан жағдайындағы білім берудің заманауи үрдістері	70
<i>Рахымбердиева А.В.</i> Білім беру жүйесі менеджерлерін даярлауды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету	76
<i>Сламбекова Т.С., Жұмыкбаева А.К.</i> Педагог кадрлардың біліктілігін арттырудағы бағалаудың халықаралық стандарттарға сәйкестігі	84
<i>Уайханова М. Ә.</i> Мектеп оқулығы мазмұнының мәдениеттанулық үлгісі	90
<i>Чункенова С.С.</i> Жаңа білім беру жүйесіне үйлесімді мұғалім тұлғасы	100
<i>Туякова Ұ.Ж., Шалғынбаева Қ.Қ.</i> Эмоциялардың психологиялық теорияларының эмоционалдық интеллектіге негіз болу мәселелері	105

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Адилъжанова К.С.</i> Эмоционалды интеллект түсінігі және оны зерттеудегі бағыттар	118
<i>Ерментаева А.Р., Аубакирова Ж.Қ., Майлыбаева Ж.С.</i> Студенттік кезеңдегі тұлғалық даму	125
<i>Орынғалиева Ш.О.</i> Психологиялық күзiреттiлiк феноменологиясын зерттеудiң теориялық мәселелері	133
<i>Карибаева Г.М., Қонысова А.Ж.</i> Әскери қызметтегі жас мамандардың кәсіби іс-әрекетіне бейімделуінің психологиялық ерекшеліктері	140
<i>Карибаева Г.М., Тоқтарбай Г.Ә.</i> Мектепке дейінгі жастағы балаларда агрессиялық мінез-құлықтың пайда болуының психологиялық ерекшеліктері	148

ӘЛЕУМЕТТАНУ

<i>Бейсембаев С.Н.</i> Қазақстандағы зомбылық экстремизмінің алдын алудың саяси-басқарушылық аспектілері	155
<i>Каримова Г.К., Сейдуманов С.Т.</i> Қазақ әйелінің сәйкестігі: әлеуметтік мәртебесі мен ұлттық бас киімі	164

CONTENTS

PEDAGOGY

<i>Abishev N.A., Kabylova M.S.</i> Psychological and pedagogical training in higher educational institution of teachers of language specialties for communication in teaching and educational process	8
<i>Assylbekova M. P., Abibulayeva A.B., Aimagambetova R.H.</i> Prevention of social orphanhood: Kazakhstan case study	15
<i>Berezhnova E.V., Abdirkenova A.K.</i> The conditions of formation of content of media education	25
<i>Zhantasova Zh.Z., Tlebaldinova A.S., Nugumanova A.B., Zhurtpayeva A.A., Kaydarova M.A.</i> Correction software development different sides of speech and writing in children	32
<i>Zhiyentayeva B. Sh.</i> Features of Adult Education	42
<i>Zholdasbekova S.A., Parmankulova P. Zh.</i> Problems of training teachers for work in conditions of inclusive education	49
<i>Kudarova N.A., Tulekova G.M.</i> Ways and means of leadership development among students of higher educational institutions on the basis of national character	55
<i>Kuntubaeva D.K.</i> The role of educational technology in innovative education	64
<i>Orazalieva R.B.</i> Modern educational trends in the conditions of independent Kazakhstan	70
<i>Rakhymberdiyeva A.V.</i> Scientific and methodological support of training managers of the education system	76
<i>Slambekova T.S., Zhumykbayeva A.K.</i> Compliance of independent assessment in the system of professional development of teachers with international standards	84
<i>Uaikhanova M. A.</i> The culturological model of the school text-book content	90
<i>Chunkenova S.S.</i> Teacher's personality in the new education system	100
<i>Tuyakova U. Z., Shalgynbayeva K.K.</i> Psychological theory of emotion is the basis of emotional intelligence	105

PSYCHOLOGY

<i>Adilzhanova K.S.</i> The concept of emotional intelligence and directions in its research	118
<i>Yermentayeva A. R., Aubakirova Zh. K., Mailybayeva Zh. C.</i> Development of personality in the student age	125
<i>Oryngalieva Sh.O.</i> Theoretical problems of research of phenomenology of psychological competence	133
<i>Karibayeva G.M., Konysova A.Zh.</i> Features of the psychological adaptation of young specialists in military service to professional activity	140
<i>Karibaeva G. M., Toktarbai G. A.</i> Psychological characteristics of aggressive behavior in preschool children	148

SOCIOLOGY

<i>Beissembayev S.N.</i> Public policy aspects of prevention of extremism in Kazakhstan	155
<i>Karimova G.K., Seidumanov S.T.</i> Identity of Kazakh woman: social status and national headwear	164

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

<i>Абишев Н.А., Кабылова М.С.</i> Психолого-педагогическая подготовка учителей языковых специальностей в вузе к взаимодействию в учебно-воспитательном процессе	8
<i>Асылбекова М.П., Абибулаева А.Б., Аймагамбетова Р.Х.</i> Профилактика социального сиротства: казахстанский аспект	15
<i>Березнова Е.В., Абдиркенова А.К.</i> Условия формирования содержания медиаобразования	25
<i>Жантасова Ж.З., Тлебалдинова А.С., Нугуманова А.Б., Жұртпаева А.Ә., Қайдарова М.А.</i> Разработка программного обеспечения по коррекции разных сторон устной и письменной речи у детей	32
<i>Жиентаева Б. Ж.</i> Особенности дополнительного образования взрослых	42
<i>Жолдасбекова С.А., Парманкулова П.Ж.</i> Проблемы подготовки педагогов к работе в условиях инклюзивного образования	49
<i>Кударова Н. А., Тулекова Г. М.</i> Пути и способы развития лидерских качеств у студентов высших учебных заведений на основе национального характера	55
<i>Кунтубаева Д. К.</i> Роль образовательных технологий в инновационном образовании	64
<i>Оразалиева Р.Б.</i> Современные тенденции образования в условиях независимого Казахстана	70
<i>Рахымбердиева А.В.</i> Научно-методическое обеспечение подготовки менеджеров системы образования	76
<i>Сламбекова Т.С., Жумыкбаева А.К.</i> Соответствие независимого оценивания в системе повышения квалификации педагогических кадров международным стандартам	84
<i>Уайханова М. А.</i> Культурологическая модель содержания школьного учебника	90
<i>Чункенова С.С.</i> Личность учителя в новой системе образования	100
<i>Туякова У.Ж., Шалгынбаева К.К.</i> Проблемы психологических теорий эмоции как основы эмоционального интеллекта	105

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Адилъжанова К.С.</i> Понятие эмоционального интеллекта и направления его исследования	118
<i>Ерментаева А.Р., Аубакирова Ж.К., Майлыбаева Ж.С.</i> Развитие личности в студенческом возрасте	125
<i>Орынғалиева Ш.О.</i> Теоретические проблемы исследования феноменологии психологической компетенции	133
<i>Карибаева Г.М., Конысова А.Ж.</i> Особенности психологической адаптации молодых специалистов на военной службе к профессиональной деятельности	140
<i>Г.М. Карибаева, Г.А. Токтарбай.</i> Психологические особенности возникновения агрессивного поведения у детей дошкольного возраста	148

СОЦИОЛОГИЯ

<i>Бейсембаев С.Н.</i> Политико-управленческие аспекты профилактики экстремизма в Казахстане	155
<i>Каримова Г.К., Сейдуманов С.Т.</i> Идентичность казахской женщины: социальный статус и национальный головной убор	164

МРНТИ 15.21.41

Ұ.Ж.Туякова, Қ.Қ.Шалғынбаева

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: ulbosun70@mail.ru, kadisha1954@mail.ru)*

Эмоциялардың психологиялық теорияларының эмоционалдық интеллектіге негіз болу мәселелері

Аннотация. Мақалада педагогикалық-психологиялық әдебиеттерді талдау нәтижесінде ғалымдардың эмоциялардың психологиялық теориялар мәселесіне арналған түрлі көзқарастары ұсынылып, эмоционалдық интеллектінің мәнін ашу үшін осы уақытқа дейінгі ғылыми-теориялық зерттеулер мен тұжырымдарды негізге ала отырып, талдау жасалынды. Ғылымның әрбір кезеңіндегі психолог ғалымдардың эмоцияларға берген анықтамалары мен болжамдары хронология бойынша беріліп, ол ғылыми тұжырымдардың зерттеу объектісіне яғни, эмоционалдық интеллектіге қалай негіз болатыны салыстырмалы түрде берілді.

Сонымен қатар, мақалада тұлғаның эмоционалдық және когнитивті қабілеттері мен жеке қасиеттер кешені өзара байланысты құбылыстар екендігі де ғалымдардың тұжырымдары негізінде қарастырылған.

Түйін сөздер: эмоция, эмоциялардың психологиялық теориялары, эмоционалдық интеллект.

DOI: [https:// doi org/ 10.32523/2616-6895-2019-128-3-105-117](https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-128-3-105-117)

Тақырыпқа кіріспе. Әлемдік білім кеңістігінде білім беру парадигмасы белсенді және шығармашыл ойлайтын, өзіндік әрекет жасай алатын, ұдайы өз білімін жетілдіретін, біліктілікті қайта арттыруға дайын азамат тәрбиелеу мәселесін негізгі мақсаттар ретінде қойып, білім беру жүйесі алдына жаңа талаптар қойып отыр.

Аталған мәселелер бойынша, ғалымдардың зерттеулеріне сүйенсек, осылардың ең бастысы ретінде білім беру парадигмасының «өмірлік білім алудың» орнына «өмір бойы білім алу» тұжырымдамасына ауысуы білім, білік және дағдылар жүйесіне қойылатын талапты өзгертті. Сол себепті, бүгінгі таңда «білетін адам» емес «тіршілік әрекетіне дайын адамның» қажеттілігі басым болып тұр. Әлемдік білім беру кеңістігінде жинақталған тәжірибенің өте маңызды қырының бірі – білімнің құндылығын арттыру арқылы білім беру жүйесінің әр адам өміріндегі маңыздылығын, оның тағдырына тигізер ықпалын күшейту [1] дейді.

Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «Еліміз жаңа тарихи кезеңге аяқ басты. Мен жыл басындағы халыққа Жолдауымда Қазақстанның үшінші жаңғыруы басталғанын жарияладым. Осылайша, біз қайта түлеудің айрықша маңызды екі процесі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қолға алдық. Біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу. Аталған екі жаңғыру процесінің де нақты мақсат-міндеттері, басымдықтары мен оған жеткізетін жолдары бар. Мен көздеген жұмыстарымыздың бәрі дер уақытында және барынша тиімді жүзеге асарына сенімдімін. Бірақ, ойлағанымыз орындалу үшін мұның өзі жеткіліксіз. Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады», [2] – деп атап көрсеткен. Елбасымыздың мақсатқа жетудегі әрбір адамның санасы, ақыл-ойы, парасатының ісінен озық болуының қажеттігін баса айтуы мәселенің өзектілігін айғақтай түседі.

Сондықтан да біздің қарастырып отырған тақырыбымызда да адамның әлеуметтік-

психологиялық бейімделу, кәсіби іс-әрекет нәтижелілігінің факторы ретінде қарастырылуымен ерекшеленеді. Ғалымдардың тұжырымдары бойынша, эмоционалдық интеллект – адамның ішкі жай-күйінде, айналадағыларға деген эмпатиялық (жанашырлық) қатынаста, идентификацияда, эмоционалды күйлермен мінез-құлықты бақылау және рефлексиялауда, эмоциялық ақпаратты айналадағы адамдармен қарым-қатынаста қолдануда көрінеді.

Мақсаты. Педагогика және психология ғылымында іргелі және қолданбалы зерттеулерде «эмоционалдық интеллекті» ұғымының ғылыми таным объектісі ретінде зерттелуінің теориялық аспектілерін зерделеп, эмоциялардың психологиялық теорияларын анықтау.

Міндеттері. Эмоциялардың психологиялық теорияларына талдау жасап, қортындылар мен тұжырымдарын эмоционалдық интеллектіні зерттеуге негіздеме жасау.

Тарихы. Білім беру парадигмасының өзгеруіне орай эмоционалдық интеллект – психология, педагогикалық-психология, әлеуметтік педагогика ғылымында өзекті зерттеу нысанын айналған мәселелердің бірі болып отыр.

Эмоционалдық интеллектінің мәнін ашу үшін осы уақытқа дейінгі ғылыми-теориялық зерттеулер мен тұжырымдарды негізге ала отырып, талдау жасасақ, «эмоционалдық интеллект» ұғымы салыстырмалы түрде жақында енгізілгенмен, қолданбалы психологияда жеткілікті түрде кең тарағанын аңғаруға болады. Эмоциялардың психологиялық теориялары шартты түрде бірнеше топқа бөлінеді. Атап айтсақ: психологияның классикалық мектебі аясындағы эмоциялар теориялары, фрустрациялық теориялар және қажеттілік-мотивациялық теориялар.

Төменде берілген 1-кестеде ғылымның әрбір кезеңіндегі психолог ғалымдардың эмоциялардың психологиялық теорияларына берілген анықтамалары мен болжамдары хронология бойынша беріліп, ол ғылыми тұжырымдардың зерттеу объектісіне яғни, эмоционалдық интеллектіге (көріну, басқару, қолдану, бағалау) қалай негіз болатыны салыстырмалы түрде (беруге талпындық) берілді.

1 кесте

Эмоциялардың психологиялық теорияларының эмоционалдық интеллектіге (көріну, басқару, қолдану, бағалау) негіз болуы

Ғалымдар	Эмоциялардың психологиялық теорияларының мәні	Эмоциялардың психологиялық теорияларының эмоционалдық интеллектіге (көріну, басқару, қолдану, бағалау) негіз болуы
В. Вундт	В. Вундттың үш өлшемді эмоциялар теориясы структурализм аясында эмоцияларды «сезім» ретінде түсінуді ұсынады.	Үш позициядан бағаланатын (белсенділік, күш және жағымдылық) тұтас сезімдерді талдауға көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені)
У. Джемс П. Фресс Ж. Пиаже	Функционализм шеңберіндегі эмоциялар теориялары эмоцияларды сыртқы ортамен субъектінің бейімделу өзара қарым-қатынасының ізі немесе көрінісі ретінде көрсетеді	Жағдайдың эмоциогендігі туралы пайымдауларды құруға, реакцияның стимулға бейімделу дәрежесін бағалауға және пайда болған эмоциялық реакциялар, мотивация мөлшері мен субъектінің нақты қабілеттері арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.

Ф. Крюгер	Эмоциялар жеке тұлғаның тұтастығының бастапқы және жалғыз тасымалдаушысы ретінде	Жеке тұлғаның тұтастығы шараларын талдауға, көрсетілген эмоциялық реакциялар мен тұлғаның дүниетаным құрылымы арасындағы байланысты іздеуге, сол сияқты субъектінің сипаты туралы жалпы пікірлерді құруға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
Дж. Уотсон	Эмоциялар теориясы Дж. Уотсон бихевиоризм аясында эмоционалдық құбылыстарды негізгі, стереотипті және күрделі жағдайларға бөледі. Автордың теориялық көзқарастарының ерекшелігіне байланысты ұсынылған стимулға тұқым қуалайтын «шаблонды» реакциялар ретінде анықталатын стереотиптік эмоцияларды сипаттауға көп көңіл бөлінеді,	Күрделі әлеуметтік эмоцияларды талдауға және базалық сезімдерді тануға, субъектінің қоғамға кірігу дәрежесі туралы пайымдауларды құруға жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
З. Фрейд	З. Фрейдтің эмоциялар теориясы классикалық психоанализ аясында «эмоциялық уайымдау» немесе «эмоциялық экспрессия» түрінде эмоцияларды сырттан қабылданған перцептивті түрде белсендірілген мобилизацияланған инстинктивтік энергияның сыртқы қызметінде аталмаған разрядтау арнасы қызмет ететін еріксіз белсенділік түрі ретінде көрсетеді.	Ағымдағы психикалық жай-күйдің жарақаттану дәрежесін талдауға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер немесе жеке тұлғалық қасиеттер кешені.
К. Юнг	К. Юнгтің эмоциялар теориясы аналитикалық психология шеңберінде негізгі психологиялық функциялардың бірі ретінде эмоцияны (сезім) ұсынады, оның жетекші сипаты экстравертті немесе интровертті қондырғымен ұштастыра тұлғаның психологиялық типінің қалыптасуына әсер етуі мүмкін	Эмоциялық реакциялардың мазмұнындағы объектінің рөлін талдауға және тұлғаның экстравертивтілігі/интровертивтілігі туралы қорытынды қалыптастыруға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
А.Н.Леонтьев	А.Н.Леонтьевтің пайымдауынша, социум ішінде өтіп жатқан онтогенездегі эмоциялар қоғамдық-тарихи дамудың өнімі ретінде полидетерминирленген сипатқа (ерте инстинктивке қарсы) ие болады, бұл олардың төменгі және жоғары эмоционалдық процестерге саралануына ықпал етеді	Мотивация мен қызметті жүзеге асыру арасындағы қарым-қатынасты көрсететін эмоциядан туындайтын уайымдауды талдауға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
С.Л.Рубинштейн	С. Л. Рубинштейн эмоциялық ден қоюдың әмбебаптығына пікір білдірді.	Субъектінің жай-күйі және оның уайымдау объектісіне қатынасы туралы ақпарат алу үшін эмоционалдық көріністі талдауға; мотивациялық және зияткерлік процестерді бағалауға көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
М. Арнольд	М. Арнольд танымдық-бағалау теориясындағы эмоциялар сезімдік пікір деп аталатын жағдайды жедел тікелей әдейі емес бағалау салдары ретінде анықталады.	Эмоциялық реакция мен пайымдауларды құру арқылы бастапқы сезімдік пайымдаудың арасындағы байланысты іздеуге көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.
С. Шехтер и Д. Сингер	С. Шехтер мен Д. Сингердің танымдық-физиологиялық теориясындағы эмоциялар эмоциогендік жағдайды талдау негізінде белсендірудің себептері туралы адамның рефлексия және белсендірудің өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде анықталады.	Адамның ағымдағы қажеттіліктері мен мүдделеріне қатысты жағдайды пайда болған эмоциялық реакциясы мен бастапқы зияткерлік бағасы арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені.

Л. Фестингер Э. Клапаред	Эмоциялардың фрустрациялық теориялары когнитивті болып келеді, өйткені олардың шегінде эмоциялық құбылыстар ақыл-ой ретінде көрінеді және мақсатқа жетудің үлгермеушілік дәрежесін бағалаудан не қажеттілікті қанағаттандырудан туынды болып табылады.	Жағдаяттың мазмұнына эмоционалдық ден қоюдың жалпы бейімделуін талдауға көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені; адамның эмоционалдық көріністері мен оның қызметінің үлгермеушілік дәрежесін бастапқы бағалау арасындағы байланысты іздеу.
К. Изард	К. Изардтың дифференциалдық теориясы эмоцияларды сезімдер ретінде уайымдайтын, қабылдауын, ойлау мен іс-қимылдарды ынталандыратын, ұйымдастыратын және бағыттайтын іс-әрекеттер; нейрофизиологиялық, аффективті және когнитивті активаторлармен іске қосылатын іс жүргізу күрделі жүйелік реакциялар; санада тұрақты түрде болатын	іс-әрекеттің энтропия деңгейін арттыруға немесе конструктивті мінез-құлықты жеңілдетуге көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені
Р. Липер	Р. Липердің мотивациялық теориясы мотивациялық және перцептивті үдерістермен функционалдық біртұтас эмоциялық үрдістерді білдіреді, алайда автор басқа жағынан, әр түрлі қабылдау өз табиғатына байланысты эмоционалдық емес екенін көрсетеді.	эмоциялық көріністер мен бастапқы уәждер немесе перцептивті түрде арасындағы байланысты іздестіруге ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені; Эмоционалдық-эмоциялық-перцептивтік үдерістерді өзектендіру сәтінен бастап мінез-құлықтың конструктивтік дәрежесінің өзгеруін талдау.
У. Макдау-голл	У. Макдауголлдың гормиялық теориясында инстинктің аффективті аспект ретінде түсінілетін эмоционалдық құбылыстар үш топқа бөлінеді: бастапқы сезімдер, екінші (күрделі, аралас) сезімдер мен шынайы эмоциялар	Эмоционалдық көріністің топтардың біріне (бастапқы сезімдерге, екінші сезімдерге немесе шынайы эмоцияларға) жататындығы туралы пікірлерді қалыптастыруға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені);
П.В. Симон-нов	П. В. Симоновтың ақпараттық теориясы қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қажетті мәліметтердің жетіспеушілігі немесе артық болуы салдарынан эмоциялық үрдістерді ұсынады.	Эмоциялық көріністер мен жұмылдырушы қажеттілік түрі (физиологиялық немесе әлеуметтік шартталған) арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені).

Зерттеу әдістері. Зерттеу мәселесі бойынша психологиялық және педагогикалық ғылыми әдебиеттерге теориялық және салыстырмалы әдіснамалық талдау.

Нәтижелер. Классикалық психологиялық мектептер теориясындағы эмоциялар туралы ұғымдардағы айырмашылықтар XIX ғасырдың аяғынан бастап эмоциялық құбылыс ұғымына қатысты өзгерістерді байқауға мүмкіндік береді.

Ғалым В. Вундт [3] эмоциялардың үш өлшемді теориясы структурализм аясында эмоцияларды «сезім» деп түсінуді ұсынады. Автор қарапайым сезімдерді түйсінудің субъективті элементтеріне жатқызып, қарапайым бірліктерге бөлінбейтін, сананың басқа элементтерімен бірігуге қабілетті және сапа мен қарқындылық қасиеттеріне ие деп тұжырымдайды.

Эксперименталды психологияның негізін қалаушы ұсынған эмоциялық күй бірлігі принципін (эмоциялық үздіксіздік) «Санадағы барлық сезімдер кез келген уақытта бірдей әрекет ететін сезімге біріктіріледі» деп пайымдайды. Осы принципке сәйкес біріктірілетін қарапайым сезімдер бір-бірін өзара түрлендіреді және бірыңғай тең әсер ететіні жағынан

модификацияға ұшырайды; жекелеген қарапайым сезімдер бөлшек ретінде ажыратуды тоқтатады және тек сананың эмоциялық ажарына өз үлесін қосады, - дейді.

Бірыңғай тең әсер ететін сезімдер де ішінара сезімдерден тұратын, кішіден үлкенге қарай саралау тәртібімен қалыптасатын тұтас сезімдер деп аталады (қарапайым сезімдер ішінара қосылады, ішінара бірыңғай тең әсер ететін сезімдерге қосылады). Тұтас сезім үш өлшемді кеңістігінде орналасқан, алты бағыттармен шектелген (биполяarly айнымалы): белсенділік (қозуға қарсы тыныштық); күш (кернеуге қарсы босаңсу); бағалау (қанағатсыздық қарсы қанағаттануға). Сонымен қатар, зерттеуші қандай да бір полюсте биполяarly айнымалы сезімдерді бастан кешіру көрсеткіштерінің қарқындылық шамасына, сапасына және стимулдың әсер етуінің уақытша сипаттамаларына тәуелділігін анықтады – мысалы, қозу немесе тыныштану күйлері стимулдың сапасына тәуелділігі.

Өз кезегінде, біз эмоционалдык бірігудің жалпы принциптерін қарастырамыз: элементтерді саралау (градациялау) принципі (бір ішінара сезімнің тұтастықта үстемдігі, соңғысына оның негізгі сипатын беретін) және тұтас құндылықтың принципі (түпкі тұтас сезімнің өзіндік ерекшелігі, оның құрамдастарының өзара әрекеттесуімен ғана пайда болады).

Осыған байланысты эмоцияналдық интеллект үш позициядан (белсенділік, күш және жағымдылық) бағаланатын тұтас сезімдерді талдауға, ішінара сезімдік туралы пікірлерді құруға және алдыңғы ынталандырудың сезімдері мен параметрлері (оның қарқындылығы, сапасы және уақытша сипаттамалары) арасындағы байланыс іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер немесе жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін.

Функционализм шеңберіндегі эмоциялар теориялары эмоцияларды субъектінің сыртқы ортамен бейімделу өзара қарым-қатынасының көрінісі немесе ізі ретінде көрсетеді. Джемс-Лангенің перифериялық тұжырымдамасында эмоция объектіні қабылдағаннан кейінгі ағзадағы физиологиялық өзгерістердің күйлері (стимул) ретінде қарастырылады. У. Джемс [4] «Эмоциялардың әртүрлілігі, сыртқы объектілердің әсерінен пайда болатын және бірден ұғынуға ұшырайтын рефлекторлық актілердің сансыздығына байланысты болуы мүмкін», - деген қорытындыға келеді.

Ал П. Фресс пен Ж. Пиаженің көзқарастары бойынша: «Эмоция субъектінің нақты мүмкіндіктерімен салыстырғанда мотивация тым жоғары болған кезде болатын бейімделу деңгейінің төмендеуіне сәйкес келу»[5]. Ғалымдар бейімделу деңгейінің осындай төмендеу жағдайлары жаңашылдық, ерекше немесе күтпеген сипатқа ие болуы мүмкін немесе бірнеше аталған қасиеттерді біріктіре алатын эмоциогендік жағдайлар деп атайды.

Индивид, дамудың әр түрлі сатыларынан өтіп және әртүрлі эмоциогендік жағдайларда болып, қорғаныс жүйесін қалыптастыру арқылы мінез-құлқындағы тәртіпсіз бұзушылықтардың көрінуінен осы жүйенің жоғалуына және адекватты эмоционалдык реакцияларды қалыптастыру қажет.

Сондықтан, эмоционалдык интеллект когнитивтік қабілеттер және жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде, жағдайдың эмоционалдык сезімділігі туралы пікірлерді тең әрекет етіп құру, реакцияның стимулға бейімделу дәрежесін бағалау және пайда болған эмоциялық реакциялар, мотивация мөлшері мен субъектінің нақты қабілеттері арасындағы байланысты іздеу ретінде қарастырылуы мүмкін.

Ф. Крюгер теориясы [6] тұтас психология аясында эмоцияны жеке тұлғаның тұтастығының бастапқы және жалғыз тасымалдаушысы ретінде сипаттайды, диффузды, сондай-ақ қатаң ұйымдастырылған сананың бірліктеріндегі тұтастықты репрезентациялайды; индивидтің біртұтас дүниені түйсінудің бөліктерін шамадан тыс оқшаулау және құрылымдауға кедергі келтіретін; тұтастықтың өлшемі болып табылатын; тұтас қасиеттерді бастан кешіру деп қарастырады. Ол сананың құрылымы эмоцияларда көрінеді, осыған байланысты

эмоционалдык көріністерді талдау нәтижесінде біз, адамның жеке даралық сипаты туралы қорытынды жасай аламыз дейді. Крюгер эмоцияларды төмендегідей қасиеттеріне сәйкес бөлді. Олар: тереңдік (бөліну дәрежесі), қарқындылық; қысқа мерзімдік және лабильдік («нәзіктік», күйлердің бөлшектенуінде зейіннің шоғырлануы кезінде қарқындылығы мен айқындылығын жоғалту).

Осыған орай, эмоционалдык интеллект когнитивті қабілеттер және жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде қарастырылады, ол тұлғаның тұтастығы шараларын талдауға, көрсетілген эмоциялық реакциялар мен тұлғаның дүниетаным құрылымы арасындағы байланысты іздеуге, сонымен қатар субъектінің сипаты туралы жалпы пікірлерді құруға ықпал етеді.

Дж. Уотсонның бихевиоризм [7] шеңберіндегі эмоциялар теориясы эмоционалдык құбылыстарды негізгі, стереотипті (қорқыныш пен ашу-ыза) және күрделі (әлеуметтік шартты үйренумен байланысты) деп бөлшектіреді.

Автордың теориялық көзқарасының ерекшелігіне байланысты, ұсынылған стимулға тұқым қуалайтын «үлгі» реакциялар ретінде анықталатын стереотиптік эмоцияларды сипаттауға көп көңіл бөлінеді, ол висцералды және темір жүйелері жағдайында терең өзгерістерді қамтиды, туа біткен іс-әрекет түрлерінің көмегімен орындалатын мінез-құлық деңгейінде.

Зерттеуші «үлгі реакциясын» былай түсіндіреді, реакция - бұл ағзаның жалпы жағдайының белгілі бір сәтте осы кезде ынталандыру жағдайында қоздырушы ынталандыруы, ағзаның жалпы жағдайының белгілі бір сәтте ынталандыру жағдайында ынталандырушы / жалпы жағдайды ұсынған сайын белгілі бір тұрақты, дәлдікпен және белгілі бір тәртіппен көрінетін қасиеттері бар реакция.

Екінші жағынан, әлеуметтік генездің күрделі эмоциялық көріністері тұқым қуалайтын үлгінің іс жүзінде толық жоғалуымен сипатталады, ерекше жағдайлар мен психопатологияның вариациясы ғана ерекшелік болып табылады.

Осы теорияға сәйкес эмоциялар, жалпы, олардың биологиялық пайдасы (бейімделу құндылығы) шараларына қарамастан, эволюцияланған адамның өміріне әртүрлілікті енгізуге арналған және қоғам ішіндегі интегративтік процестерге ықпал етеді.

Дж. Уотсон, көптеген жағдайларда эмоционалдык стимулдың тікелей әсері (эмоциогендік жағдайдың пайда болуы) ұйымдасқан іс-әрекетке жойқын әсер етеді, баяулатады, іріткілейді немесе тоқтатылады дейді.

Постэмоционалдык жағдай ағзаны жақсартылған физиологиялық жағдайға әкелуі, кері әсер етуі немесе іс-әрекет деңгейін алдыңғы деңгейде қалдыруы мүмкін, бірақ кейде күшті эмоциялық дағдарыстан кейін біз жекелеген индивидтерде орындалатын іс-әрекеттердің аса көрнекті нәтижелерін байқай аламыз.

Сонымен қатар, ілеспелі заңдылықтар анықталды: елеулі эмоциялық шиеленіс әлеуметтік және тұқым қуалайтын факторлар ұсынатын арналардың бірі арқылы рұқсат етіледі; егер эмоциялар қандай да бір салада бөгет жасаса, онда ол басқа жерде шығу табады; эмоциялық шиеленіс болған сайын, реакцияның уақыты аз болады.

Бұл түсіндірмеде эмоционалдык интеллект күрделі әлеуметтік эмоцияларды талдауға және негізгі (базалық) эмоцияларды тануға көмектесетін когнитивті қабілеттер және жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін. субъектінің қоғамға кірігу дәрежесі туралы пікір қалыптастыру (мысалы, базалық және күрделі эмоциялардың пайда болу жиілігінің арақатынасы туралы; психопатологияның болуы немесе болмауы туралы), сондай-ақ көрсетілген эмоциялық реакциялар мен белгілі бір ынталандыруға деген ықыластылық, эмоциялық кернеу шарасы, сондай-ақ эмоциялар қызметін керіұйымдастыру (дезорганизациялаудың) жеке шарасы арасындағы байланысты іздеу сияқты.

3. Фрейдтің классикалық психоанализ шеңберіндегі эмоциялар теориясы [8] «эмоционалдык

күйзеліс» немесе «эмоционалдық экспрессия» түрінде эмоцияларды сырттан қабылданған перцептивті түрде белсендірілген мобилизацияланған инстинктивтік энергияның сыртқы іс-әрекетте қолданылмаған, сырттан перцептивті түрде өзектілендірілген инстинктивтік энергияны разрядтау арнасы қызмет ететін энергия.

Эмоционалдық күйзеліс және эмоционалдық экспрессия бір мезгілде, кезекпен немесе бір-біріне қарамастан көрінуі мүмкін. Басқа сөзбен айтқанда, эмоцияның («аффект») аспектісі осы теорияның шегінде болып саналады: инстинктивтік ұмтылыс энергетикалық компоненті («аффектінің»заряды»), аффекті» разрядтау» процесі және соңғы разрядтауды қабылдау (эмоцияны сезіну/бастан кешіру).

Сондай-ақ, психоанализ териясының негізін қалаушы З.Фрейдтің пікірінше, басқа адамның эмоционалдық жағдайына қатысуы жұқтыру немесе еліктеу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін екенін де көрсету керек; Жағымсыз эмоциялардың қарқындылығын жеңу немесе төмендету психологиялық қорғаныс механизмдерінің көмегімен қол жеткізілуі мүмкін; басылмаған аффект психикалық жарақаттық жағдайдың туындауын тудырады, ал разряд әртүрлі, көбінесе оң эмоцияларды тудырады. Жалпы, берілген тұжырымдамада біз эмоцияның, мотивацияның, ұмтылыстың және оны қанағаттандыру жағдайларының тығыз байланысының сипаттамасын көре аламыз.

Осы позициядан, эмоционалдық интеллект ағымдағы психикалық жай-күйдің жарақаттану дәрежесін талдауға ықпал ететін, когнитивті қабілеттер және/немесе жеке тұлғалық қасиеттер кешені; адамның эмоциялық күйлері туралы эмоциялық экспрессияның болуы/болмауы негізінде пікір құру; пайда болған эмоциялық реакциялар мен бастапқы жұмылдырылған перцептивті бейне арасындағы байланысты іздеу; психологиялық қорғаныстарды табу және одан арылу; басқаның эмоционалдық күйіне қатысу механизмдерін пайдалану ретінде қарастырылуы мүмкін.

К. Юнгтің эмоциялар теориясы аналитикалық психология [9] аясында негізгі психологиялық функциялардың бірі ретінде эмоцияны (сезім) көрсетеді, оның басты сипаты экстравертті немесе интровертті қондырғымен ұштастыра отырып, тұлғаның психологиялық типінің қалыптасуына әсер етуі мүмкін.

Экстравертацияланған орнату кезінде эмоция объективті, жалпы қабылданған құндылықтармен үйлеседі – сезімталдық объектісін күйдің түрін анықтау қажет. Интровертацияланған орнату кезінде эмоциялар субъективті, жеке құндылықтармен үйлесімде болып – сезімталдық объектісі екінші дәрежелі рөл атқарады.

Сонымен қатар, К. Юнг «аффективті кешен» ұғымын да анықтап, оны психиканың күрделі когнитивті түзілімдері деңгейінде пайда болатын эмоциялық синтез ретінде жіктейді.

Басқаша айтқанда, аффективті кешен қатты эмоциялық күйзеліс тудырған жағдайға тікелей немесе кездейсоқ байланысты бейнелердің жадында берік құрылымдалған жиынтығы бар, бұл ретте құрылымның бір элементін өзектендіру басқа элементтердің санасында өзектендіруге алып келеді және сөйлеу реакцияларын және олармен ұштасқан моторлы реакцияларды тежеу арқылы ассоциациялардың қалыпты ағысын бұзады.

Сонымен қатар, зерттеуші келесі заңдылықтарды анықтайды: кейбір теріс эмоционалдық жай-күйді туындататын жағдайлардың көпше қайталануы «аффектілік жарылыспен» басқарылмайтын мінез-құлықтың қатты ағатын актілерінің сериясымен бәсеңдетуге қабілетті аффекттің жинақталуын туындатады. Біз оң эмоционалдық жағдайларға әкеп соқтыратын жағдайларды көпше жаңғырту аффекттік жарылыспен ыдырайтын аффектті тең дәрежеде жинақтауы мүмкін деп болжаймыз. Сондықтан эмоционалдық интеллект эмоциялық реакциялардың мазмұнындағы объектінің рөлін талдауға және тұлғаның экстравертивтілігі/интровертивтілігі туралы қорытынды қалыптастыруға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде

қарастырылуы мүмкін; эмоционалдық экспрессияның болуы/болмауы негізінде басқа негізгі психологиялық функцияларға (ойлау, түйсіну және интуиция) қатысты эмоцияның (сезімнің) маңыздылығы туралы пайымдауларды құру-эмоцияның жетекші, қосымша немесе қабылдамайтын функциясы болып табылатыны туралы; ассоциативті үдерістің дезорганизациясын және сөйлеу реакцияларын кідірту бойынша аффективті кешендерді анықтау; анықталған аффективті жарылыс пен бастапқы аффектогенді жағдай арасындағы байланысты іздестіру.

Кеңестік психология шеңберіндегі эмоциялар теориялары эмоционалдық құбылыстарды олардың жеке тұлғаның іс-әрекетке қатынасы арқылы сипаттайды.

А.Н. Леонтьев социум ішінде өтіп жатқан онтогенездегі эмоциялар қоғамдық-тарихи дамудың өнімі ретінде полидетерминирленген сипатқа (ерте инстинктивке қарсы) ие болады, бұл олардың төменгі және жоғары эмоциялық процестерге (мысалы, интеллектуалды, эстетикалық) саралануына ықпал етеді деп пайымдайды. [10].

Жеке тұлғаның іс-әрекетінің эмоциялық құбылыстары оның құрылымына кіретін элементтеріне жатпайтын, жалпы алғанда тұлғаның іс-әрекетінің релеванттық құбылыстары; мұндай нәтижеге дәлелдер арасындағы қарым-қатынастың эмоцияларын көрсету және осы себептерге сәйкес келетін іс-әрекетке күйлер түрінде жүзеге асыру арқылы қол жеткізіледі. Осылайша, оқиғаның тұлғалық мағынасы туралы белгі бере және іс-әрекет динамикасын реттеуге қатыса отырып, эмоциялар жағдайдың субъективті бағасы (айыптау, татуласу, мақұлдау) болып табылатын сананың күрделі жұмысын өрістетуге бастамашылық етеді.

Эмоционалдық құбылыстардың әртүрлі сыныптары-аффект, шын мәнінде эмоциялар мен сезімдер – олардың туындататын жағдайларына, ағу деңгейіне және атқаратын рөліне байланысты тілдік фразаларды ұйымдастыру ерекшелігінде: олардың құрылымында, сөздерді таңдауда, қайта құрастырудың, қателердің, өзін-өзі түзетудің, артық қайталаудың болуы немесе болмауы арқылы жеке тұлғаның жеке тәжірибесіне әртүрлі үлес қосады [10, 39 б.]

Осы тұрғыдан алғанда, эмоционалдық ой-пікір, эмоционалдық іздің эмоциялық құбылыстарының бастапқы класының (аффект, шын мәнінде эмоция немесе сезім) арасындағы қарым-қатынасты бейнелейтін эмоциямен туындайтын уайымдауды талдауға көмектесетін когнитивтік қабілеттер және жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін.

С. Л. Рубинштейн эмоциялық ден қоюдың әмбебаптығы, субъект жағдайының мән-мағыналы көріністегі кез келген психикалық үдеріске оның қатысуының және оның күйзеліс объектісіне қарым-қатынасының пайдасы [7] туралы тұжырымдар жасады. Автор сондай-ақ адамның психикалық келбетінде көрсетілген үдерістердің тұтастығын қалыптастыратын эмоциялар мен уәждемелердің, эмоционалдық және интеллектуалдық процестердің қиылысуына ерекше назар аударады. Сонымен қатар зерттеуші бөлінген деңгейлерді, оның ішінде эмоцияларды дамыту сатысы ретінде көрсете отырып, эмоциялық сала көріністерінің деңгейлік сыныптамасын әзірледі.

Бірінші деңгей органикалық аффективті-эмоционалдық сезімталдық көріністеріне, атап айтқанда рахаттың немесе сәтсіздіктің физикалық сезімдеріне, органикалық қажеттіліктермен детерминацияланған – бұл жазықтықта адамның жеке сезімдері мен жалпы, анықталмаған жай-күйлері эмоционалды түрде боялуы мүмкін.

Екінші деңгей кейбір затқа сәйкес және белгілі бір саламен сараланған заттық эмоцияларға жатады – зияткерлік, моральдық немесе эстетикалық.

Үшінші деңгейде тұлғаның жалпы тұрақты дүниетанымдық ұстанымдарын – әзіл, ирония, жоғары, қайғылы және т. б. сезімдерін беретін дүниетанымдық сезімдер көрсетілген.

Рубинштейн моделіндегі көңіл-күй, аффект және құмарлық эмоциялардан бөлінген,

бірақ туыстық білім деп саналады. Осы көру бұрышынан эмоциялық интеллект субъектінің жағдайы және оның тәжірибе объектісіне қатынасы туралы ақпарат алу үшін эмоциялық көріністі талдауға ықпал ететін когнитивтік қабілеттер және жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін; эмоциялық көріністе тұрған мотивациялық және зияткерлік процестерді бағалау; эмоция деңгейі туралы пайымдауларды құру деп атап көрсетеді. (физикалық сезімталдық, пәндік эмоция, дүниетанымдық сезім).

Когнитивтік психология аясындағы эмоциялар теориялары эмоцияларды когнитивтік жанама түрде көрсету фактілерін көрсетеді.

М. Арнольд танымдық-бағалау теориясындағы эмоциялар сезімдік пікір деп аталатын жағдайды жедел тікелей әдейі емес бағалау салдары ретінде анықтайды. [10, 54-55,60,756.]. Зерттеуші жағдайдың келесі аспектілерін бағалау кезінде пайда болатын эмоционалдық реакцияларды базалық эмоцияларға жатқызады: жалпы тәжірибе объектісінің пайдалылық өлшемі, қазіргі сәтте объектінің әсерінің болуы/болмауы, объектіні меңгеруге немесе объектіні қашуға қол жеткізу дәрежесі. Бұл әдіс арқылы автор негізгі эмоциялар тізімін шығарды. Олар: махаббат, симпатия, тілек, ықылас, ықылас, ләззат, қуаныш, жек көрушілік, антипатия, қайғы-қасірет, қайғы-қасірет (импульсивті эмоциялар тобы); Үміт, үмітсіздік, үміт, үміт, үміт, батылдық, батылдық, қорқыныш, қорқыныш, ашулану, ашулану (күрес эмоциялар тобы).

Біз көріп отырғанымыздай, бұл жіктемеге эмоциялардан басқа мотивациялық білім, ерік-жігер, сезім және қабылдаудың эмоциялық реңкі кіреді.

Осының салдарынан эмоционалдық интеллект көрінген эмоционалдық реакциялар мен бастапқы сезімдік пайымдаулар арасындағы байланыс іздеуге ықпал ететін, бастан кешудің объектісі субъектіге қаншалықты пайдалы көрінуі, объектінің қазіргі сәтте субъектіге әсер етуі, субъект объектіні иелену немесе оны болдырмау міндетін қол жетімді деп есептей ме деген мәселелерге пікір құруға көмектесетін, когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылады.

С. Шехтер және Д. Сингердің танымдық-физиологиялық теориясындағы эмоциялар [10] белсенді және адамның эмоционалдық жағдайды талдау негізінде активтендіру себептері туралы рефлексивті тұжырымдарының өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде анықталады.

Аталған қозу (белсенділік) авторлар эмоциялар түрінде когнитивті белгілеуді талап ететін диффузды ретінде жіктеледі – осындай жоспарды талқылау және эмоциялардың когнитивті табиғаты туралы ойға әкеледі. Зерттеушілердің назары эмоциялық құбылыстардың пайда болуының детерминациясына негізделген – олар көрсетілген процеске қабылданатын ынталандырулар, қабылданатын ынталандырулардан туындайтын ағзадағы физиологиялық өзгерістер, адамның жеке тәжірибесі, адамның қазіргі жағдайды оның ағымдағы қажеттіліктері мен мүдделеріне қатысты бағалауы, ауызша нұсқаулықтар және әсіресе эмоционалдық қондырғылар әсер етеді деп пайымдайды.

Сонымен қатар, Шехтер мен Сингер эмоциялық уайымның сипаты мен қарқындылығы субъектімен жақын адамдардың мазасыздануының болуымен және сапасымен байланысты екенін анықтады.

Осыған байланысты эмоциялық интеллект адамның ағымдағы қажеттіліктері мен қызығушылықтарына қатысты туындаған эмоциялық реакциясы мен бастапқы зияткерлік бағасы арасындағы байланысты іздеуге; эмоциялық құбылыстардың пайда болуының басым детерминанты туралы пікірлерді құруға; субъектінің эмоциялық күйзелістерінің сипаты мен қарқындылығын түзету мақсатында жанасу көріністерін басқаруға көмектесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін.

Эмоциялардың фрустрациялық теориялары когнитивті болып келеді, өйткені олардың шегінде эмоционалдық құбылыстар ақыл-ой ретінде көрінеді және мақсатқа

жетудің табыстылығы немесе қажеттілікті қанағаттандыру дәрежесін бағалаудан туынды болып табылады.

Л. Фестингер теориясындағы когнитивті диссонанс феномені [10,73б.] - қызметтің жоспарланған және нақты нәтижелері арасындағы алшақтық-автордың пікірі бойынша, теріс эмоциялардың қалыптасуын негіздейді (бос уақыт, қорқыныш, ашулану, ашулану, таяқ); когнитивті консонанс күту мен нәтиженің сәйкес келуі болып табылады, оң эмоцияларға бастау береді.

Э. Клапаред эмоционалдық құбылыстарды эмоциялар мен сезімдерді бейімделу белгісі бойынша бөлді [11,91-101б.].

Зерттеушінің көзқарасы бойынша эмоциялар (әсіресе, олардың аффектке жақындағанда) объективті түрде бейімсіздікті және өзінің болуымен қазіргі уақытта жағдайдың барабар реттелуінің мүмкін еместігінен туындаған қабылдаудың синкреттік примитивтілігін көрсетеді.

Сезімдер, керісінше, орынды және бейімді, объектіге немесе жағдайға қатысты денені орнатуды сезудің салдары ретінде анықталады, адамның жағдайы мен уайымдау объектісінің арасындағы қарым-қатынасты білдіреді.

Маңызды ескертуді Клапаред интеллектуалды сезімдерге байланысты соңғыларын түсіну, қалыптасқан бейімделуді ұғыну сезімдері ретінде белгілейді (оларға ұқсастық, импликация, сәйкестік, сенімділік, мүмкіндіктер, күмән, бекіту, терістеу, логикалық қорытынды сезімдерін жатқызады).

Осы көзқарастар аясында эмоциялық интеллект когнитивтік қабілеттер немесе жеке тұлғалық қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін, ол эмоциялық ден қоюдың жалпы бейімделуін талдауға; адамның эмоционалдық көріністері мен оның қызметінің табыстылығы деңгейінің бастапқы бағасы арасындағы байланысты іздеуге көмектеседі.

Эмоцияның психологиялық теорияларының көлемді үлесін «қажеттілік-мотивациялық» концепциялар құрайды. Олардың шекарасында эмоциялардың, қажеттіліктер мен уәждемелердің өзара тығыз байланысы сипатталады.

Ғалым К. Изардтың [12] дифференциалдық теориясы эмоцияларды сезімдер ретінде уайымдайтын, қабылдауын, ойлауын және әрекеттерін уәждейтін, ұйымдастыратын және бағыттайтын процессуалды күрделі жүйелік реакциялар; нейрофизиологиялық, аффективті және когнитивті активаторлармен іске қосылатын; санада тұрақты түрде болатын үдеріс ретінде көрсетеді. Жалпы, автор эмоциялық құбылыстарды немесе қызметтің энтропия деңгейін жоғарылатуға бейім, (күшейту, аффектіге бағытталған реакция ауқымын кеңейту), конструктивті мінез-құлықты жеңілдететін, алайда зерттеушінің бірқатар базистік эмоцияларды сипаттауына аса қызықты мәселе ретінде қарастырады.

Он негізгі эмоциялар-қызығушылық, таңдану, қуаныш, қайғы, жеккөрушілік, қайғы – қасірет, ұят, шарап, қорқыныш, ашу - Изардтың пікірінше, адамның өмір сүруінің мотивациялық жүйесін құрайды, уайымдап, когнитивті жүйеге және қажеттіліктермен, гомеостатикалық, перцептивті, танымдық және моторлы процестермен өзара іс-қимыл жасау арқылы мінез-құлыққа әсер етеді. Маңызды, зерттеуші эмоциялық жай-күйдің дифференциациясы бейімделу функциясын атқаратынын дәлелдейді-адамның эмоциялары неғұрлым сараланған сайын, оның мінез-құлқы ортаның сын-қатерлеріне неғұрлым икемді жауап береді деп тұжырымдайды. Сонымен қатар, ғалымның көзқарасы бойынша эмоциялардың табиғаты туралы одан арылу тәсілдерін яғни, басқа эмоциямен алмастыру, когнитивті немесе моторлы реттеу әдістерімен жағымсыз эмоционалдық жағдайды ығыстыруды да айтады. Сондықтан эмоционалдық интеллект когнитивтік қабілеттер мен жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін, ол қызметтің энтропия деңгейін көтеруді анықтауға немесе конструктивті мінез-құлықты жеңілдетуге; белгілі бір уақытта жетекші базалық эмоцияны немесе олардың үйлесімділігін анықтау мәніне эмоциялық

көріністерді талдауға; эмоциялық көріністердің саралану дәрежесі бойынша эмоционалдық реакцияның бейімделуін бағалауға; белгілі бір эмоциялық жай-күйлері бар адамның ар-ұжданының жеке сипаты туралы пайымдауларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Р. Липердің мотивациялық теориясы [11] мотивациялық және перцептивті үдерістермен функционалды біртұтас эмоционалдық үрдістерді ұсынады, алайда автор басқа жағынан, кез келген қабылдау өзінің табиғаты бойынша эмоционалдық емес екенін көрсетеді. Оппозиция ретінде мақсатты әрекеттердің дезорганизаторы ретінде эмоция зерттеушісі өркениетті өмірге қажетті адам қызметінің конструктивті негізі ретінде түсініледі.

Осыдан біз эмоционалдық интеллект эмоциялық көріністер мен бастапқы мотивтің немесе перцептивті түрде арасындағы байланысты іздеуге жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке тұлға қасиеттер кешені ретінде қарастырылатынын көреміз.

У. Макдауголлдың гормиялық теориясында инстинктің аффективті аспект ретінде түсінілетін эмоционалдық құбылыстар үш топқа бөлінеді: бастапқы сезімдер, екінші (күрделі, аралас) сезімдер және шынайы эмоциялар [10,8,596.,11.103-1086.] деп қарастырылады. Бұл тұжырымда маңызды болып табылатын ұғым «гормия» - туа біткен инстинктерге немесе жүре пайда болған бейімділікке негізделген биологиялық маңызды мақсатқа ұмтылу (ал эмоциялық күйзелістер осы детерминанттардың субъективті корреляттары болып табылады). Сонымен, бастапқы сезімдер-қанағаттану немесе қанағаттанбау-қажеттіліктерге жауап береді және дененің ұмтылысын анықтайды; екінші сезімдер-үміт, үрей, қорқыныш, үмітсіздік, ашулану, ұялу, ашулану, өкіну, қайғы, қайғы, құрмет - қанағаттану мен қанағаттанбаудың кейбір үйлесімінен тұрады, қызмет шарттарына жауап береді, адамның жеке тұлға ретінде ұмтылысын жүзеге асыру шамасына қарай пайда болады және когнитивтік функциялардың даму деңгейіне байланысты.

Шынайы эмоциялар – қорқыныш, ашулану, таңқалу, ашу – ыза, мойынсұну, өзін-өзі мақтау-мадақтау, нәзіктік-басқалардан мықты-инстинктпен байланысты (тиісінше жүгіру, итермелеу, Әуесқойлық, драчивость, өзін-өзі құлдырату, өзін-өзі сенімділік және ата-ана инстинктімен), табысқа немесе табысқа дейін, талпыныс күшінің өзгеруіне тікелей әсер етпей, ал тек қолда бар қажеттіліктерді сезіну деңгейіне шығара отырып.

Осыдан эмоционалдық интеллект сипатталған топтардың біріне (бастапқы сезімдерге, екінші сезімдерге немесе шынайы эмоцияларға) эмоционалдық көріністің тиесілігі туралы пайымдауларды құруға жәрдемдесетін когнитивтік қабілеттер және/немесе жеке қасиеттер кешені ретінде қарастырылуы мүмкін; эмоционалдық көріністер мен жүзеге асырылатын ұмтылыстардың түрі арасындағы байланысты іздеу (белгілі бір топқа жататындығын ескере отырып) – қажеттілікті ұғыну, дене қажеттілігін қанағаттандыру немесе жеке тұлға деңгейінде қажеттілікті қанағаттандыру.

Қорытынды. Біз эмоционалдық ой-өрісін айқындау мақсатында эмоционалдық ақпаратты қайта өңдеуге қабілетті кешен ретінде эмоционалдық ой-өрісін анықтауды кеңейту мақсатында 1-ші кестеде көрсетілген эмоциялардың негізгі психологиялық теорияларына шолу жасадық.

Феноменді сипаттай отырып, біз «талдау», «пікір құру», «байланыс іздеу», «бағалау», «табу» сияқты тірек лексемаларға жүгіндік. Мұндай таңдау бір жағынан құбылысты теориялық зерттеудің ерекшелігін, екінші жағынан – эмоционалдық интеллектінің аналитикалық аспектісінің әлеуетін көрсетеді.

Жұмыс барысында зерттелетін тұжырымдаманың эмоциялық нүктелі сезімдер мен перцептивті үдерістермен, қажеттіліктермен және мотивациялық үдерістермен, бекіту (із қалыптастыру, есте сақтау) және жадыдан шығару үдерістерінің ерекшеліктерімен, жеке тұлғаның құрылымы мен оның тұтастығымен, оның мақсатты іс-әрекетімен және бейімделу шаралары бар мінез-құлықтың басқа түрлерімен тығыз байланыстары ашылды.

Әдебиеттер тізімі

1. Жадрин М.Ж. Білім беру кеңістігін ізгілендірудегі «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білімнің мүмкіндіктері. - Открытая школа, 2008.
2. «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру». ҚР президенті Н. Ә. Назарбаевтың бағдарламалық мақаласы. 12 сәуір, 2017. URL: http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (қаралаған күні: 19.02.19).
3. Вундт В. Очерк психологии / В. Вундт / пер. с нем. Г.А. Паперна. – М: «Терра», 2015. – 464 б.
4. Джемс У. Психология / У. Джемс // Серия «Классики мировой психологии» / под ред. Л. А. Петровской. – М.: Педагогика, 1991. – 368 б.
5. Экспериментальная психология / под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. – М.: «Прогресс», 1975. – Вып. V. – 288 б.
6. Симонов П. В. Что такое эмоция? / П.В. Симонов. – М.: Наука, 1966. – 94 б.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / сост. К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский // Серия «Мастера психологии». – СПб: Питер, 2007. – 720 б.
8. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа / З. Фрейд. – СПб: Алетейя, 1998. – 256 б.
9. Юнг К. Психологические типы / К. Юнг // Серия «Классики зарубежной психологии». – М.: АСТ, 1997. – 716 б.
10. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции / А.Н. Леонтьев. – М.: МГУ, 1971. – 400 б.
11. Психология эмоций. Тексты. Под ред. В.К. Виллюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 б.
12. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. - М.: Директ-Медиа, 2008. - 954 б.

У.Ж.Туякова, К.К.Шалгынбаева

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Проблемы психологических теорий эмоции как основы эмоционального интеллекта

Аннотация. На основе анализа психолого-педагогической литературы мы предлагаем аналитическое сопоставление психологических теорий эмоций с потенциалом понятия «эмоциональный интеллект». Содержание эмоционального интеллекта преломлено сквозь призму позиций изложенных концепций. В статье приведены выводы ученых, где комплекс эмоциональных и когнитивных способностей личности и индивидуальных качеств являются взаимосвязанными явлениями.

Ключевые слова: эмоция, психологические теории эмоций, эмоциональный интеллект.

U. Z. Tu yakova, K. K. Shalgynbayeva

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Psychological theory of emotion is the basis of emotional intelligence

Abstract. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, we propose an analytical comparison of psychological theories of emotions with the potential of the concept of «emotional intelligence» The content of emotional intelligence is refracted through the prism of the positions of the concepts presented.

The article presents the findings of scientists, where a complex of emotional and cognitive abilities of the individual and individual qualities are interrelated phenomena.

Keywords: emotion, psychological theories of emotions, emotional intelligence.

References

1. Zhadrina M. Zh. Bilim beru kenistigin izgilendirudegi «Ozin-ozni tanu» ruhani-adamgershilik bilimnin mymkindik-teri [Possibilities of spiritual and moral education «self-Knowledge» in the humanization of the educational space] Open school, 2008.
2. «Bolashakka bagdar: Ruhani zhangyru». KR prezidenti N. Ə. Nazarbaevtyн bagdarlamalyқ makalasy [«Looking to the future: the modernization of public consciousness». The President of RK N. B. Nazarbayev Nazarbayev’s program article], 12.04. 2017. Available at: http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (Accessed: 19.02.19).
3. Vundt V. Oчерk psihologii [Essay on psychology]. Translation from German by G.A. Papern (“Terra”, Moscow, 2015, 464 p.).
4. Dzhems U. Psihologiya [Psychology]. Series «Klassiki mirovoy psihologii». Edited by L. A. Petrovskoy (Pedagogika, Moscow, 1991, 368 p.).
5. Eksperimentalnaya psihologiya [Experimental psychology]. Edited by P. Fress, Zh. Piazhe. Issue 5 (Progress, Moscow, 1975, 288 p.).
6. Simonov P. V. Chto takoe emotsiya? [What is emotion?] (Nauka, Moscow, 1966, 94 p.).
7. Rubinshteyn S.L. Osnovy obschey psihologii [Foundations of general psychology] Compiled K.A. Abulhanova-Slavskaya, A.V. Brushlinskiy. Series «Mastera psihologii» (Piter, SPb, 2007, 720 p.).
8. Freyd Z. Osnovnyie psihologicheskie teorii v psihoanalize. Oчерk istorii psihoanaliza [Basic psychological theories in psychoanalysis. Essay on the History of Psychoanalysis] (Aleteyya, SPb, 1998, 256 p.).
9. Yung K. Psihologicheskie tipyi [Psychological types] Series «Klassiki zarubezhnoy psihologii» (AST, Moscow, 1997, 716 p.).
10. Leontev A.N. Potrebnosti, motivyi i emotsii [Needs, motives and emotions] (MGU, Moscow, 1971, 400 p.).
11. Psihologiya emotsiy [Psychology of emotions] Edited by V.K. Vilyunas, Yu.B. Gippenreyter (Moscow University Press, Moscow, 1984, 288 p.).
12. Izard K. Emotsii cheloveka [Human emotions] (Direkt-Media, 2008, 954 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Туякова У.Ж. – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандығы бойынша 1-курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Шалгынбаева К.К. – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Туякова У.З. – 1st year PhD student of the specialties Social pedagogy and self-knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

К.К. Shalgynbayeva – Professor of the Department of Social pedagogy and self-knowledge, Doctor of Pedagogical Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.